

Sociální a rodinné vztahy „ex-institucionalizovaných“ adolescentů

J. Hodges and B. Tizard (1989).
Social and family relationships of
ex-institutional adolescents.
*Journal of Child Psychology and
Psychiatry*, 30 (1), pp. 77-97.

kontext studie

- obecně sledován: vliv raných zkušeností na pozdější chování a vývoj
- vliv institucionální výchovy na pozdější vztahy k dospělým, vrstevníkům ...
- související otázky:
 - 1. pokud se prostředí změní k lepšímu, nastane odpovídající změna v chování deprivovaného jedince?
 - 2. lze přetrvávající efekty rané deprivace zvrátit nebo alespoň modifikovat?
 - 3. jsou některé aspekty vývoje náchylnější (řeč ...)
než jiné?
 - 4. existují kritická, sensitivní období ve vývoji?

kontext studie

- Rutter (1989): během posledních třiceti let došlo ke značným změnám v pojetí vývoje:
- 50. léta: konzistence osobnosti, malé množství zásadních změn po prvních letech života
- mateřská deprivace v raném dětství způsobuje stálé, nezvratné poškození (Bowlby, 1951)
- longitudinální studie ovšem prokázaly, že efekt nepříznivých okolností v raném dětství do značné míry závisí na povaze pozdějších životních zkušeností (Clarke & Clarke, 1976)
- Mischel (1968, 1969): většina chování je situačně-specifická (proti pojetí osobnostních rysů)

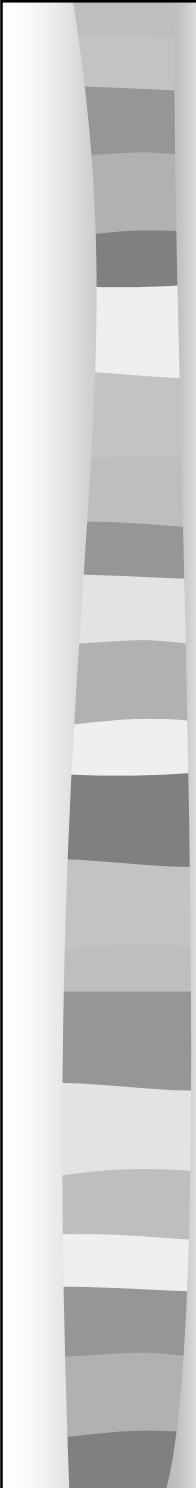
kontext studie

- později je vývoj chápán jako střední cesta mezi těmito dvěma póly (Rutter, 1987)
- koncepty a principy vývoje:
- „life-span perspective“ (perspektiva životní dráhy): nutnost studia vývoje lidského jedince během celého jeho života (nejen dětství)
- „timing“ - normativní a nenormativní události (např. těhotenství v adolescenci ...)
- vývoj v sobě zahrnuje jak kontinuity tak diskontinuity (existuje vliv raných zkušeností na další vývoj, ale i pozdější možnost změny)



povaha studie

- předložená studie představuje poslední ze série zpráv zabývajících se vývojem dětí, které vyrůstaly v kolektivních zařízeních a následně byly zařazeny do rodinného prostředí
- jedná se tedy o „longitudinální studii“
- skupina dětí vyrůstajících v institucích minimálně do dvou let věku byla longitudinálně sledována do období adolescence
- část dětí byla adoptována a část navracena biologickým rodičům
- zdroj dat: dotazníky a rozhovory s participanty (adolescenty), jejich rodiči, učiteli a vrstevníky



povaha studie

- autoři studii označují také jako formu přirozeného experimentu
- nezávislá proměnná: prostředí - adopce, resp. navrácení biologickým rodičům
- závislá proměnná: sociální vztahy
- děti, jejichž prostředí se změnilo (instituce - rodina) byly porovnávány s kontrolní skupinou dětí, které vyrůstaly v „normálních“ rodinách

studie

- studie Tizarda a kol.: instituce poskytovaly dětem dobrou fyzickou péči, a také relativně dobrou příležitost ke kognitivnímu vývoji
- průměrné skóre ve 4,5 letech v testu WPPSI (Wechsler Pre-School Primary Scale of Intelligence) bylo u institucionalizovaných dětí 105 bodů
- dřívější známky jazykového opoždění většinou vymizely
- přesto fluktuace personálu nedávala dětem příliš mnoho příležitostí k navázání blízkého vztahu k dospělým



studie

- ve věku dvou let poznaly děti průměrně 24 osob, které na ně dohlížely po dobu minimálně jednoho týdne
- ve věku osmi let si většina adoptovaných dětí, a některé „navrácené“ děti vybudovaly blízký vztah ke svým rodičům
- adoptivní rodiče si dítě velice přáli a vkládali do vytváření vztahu s dítětem mnoho času a energie
- biologičtí rodiče měli oproti tomu více ambivalentní vztah k navrácení dítěte
- podle svých rodičů neměli ex-institucionalizované děti v tomto období více problémů než děti z kontrolní skupiny

studie

- ex-institucionalizované děti však měly více problémů dle vyjádření jejich učitelů (neposlušnost, nepopulárnost mezi vrstevníky ...)
- ve věku 8 let měly adoptované děti více problémů než děti z kontrolní skupiny, avšak takřka ve všem na tom byly lépe než děti „navrácené“
- otázkou však zůstává, zda mají problémy tendenci se zhoršovat nebo zlepšovat v souvislosti s adolescencí

studie

- v 16 letech bylo do výzkumu zařazeno 23 adoptovaných dětí (17 chlapců a 6 dívek), 11 navracených dětí (6 chlapců a 5 dívek), a také 3 chlapci a dvě dívky, kteří se nacházeli v ústavní péči
- od 4 do 16 let činil úbytek vzorku této longitudinální studie 35%
- pro účely studie v 16 letech byla vytvořena nová srovnávací skupina, vyrovnaná párově v pohlaví, úplnosti rodiny, pozici v rodině a zaměstnání živitele rodiny
- další kontrolní skupina byla vytvořena k porovnání informací o školním chování, tato skupina se skládala ze spolužáků vyrovnaných v pohlaví a věku

studie

- Hodges provedl rozhovory s adolescenty a jejich rodiči (popřípadě pracovníky instituce)
- rozhovory s členy kontrolní skupiny byly provedeny dalšími čtyřmi výzkumníky
- rozhovory byly nahrávány, pečovatelé resp. pracovníci instituce vyplnili navíc dotazník o chování adolescentů
- adolescenti vyplnili dotazník sociálních obtíží
- učitelům byl zaslán dotazník, který sloužil k porovnání s výsledky předchozí studie a dotazník zaměřený na vztahy adolescentů s učiteli a vrstevníky



studie

- učitelé vyplnili jednu sadu dotazníků pro participanty studie a jednu pro spolužáky stejného pohlaví a blízkého věku

studie - výsledky

■ vztahy v rodině

- stejně jako v 8 letech většina matek adoptovaných dětí prohlásila, že má k dítěti blízký vztah (podobně jako v kontrolní skupině), ve skupině navrácených dětí byla jen přibližně polovina vztahů označena za těsné
- vztah adoptovaných adolescentů k otci byl matkou častěji označen za blízký u adoptovaných dětí než u dětí „navrácených“
- více problémů ve vztazích se sourozenci udávali adolescenti z ex-institucionalizované skupiny jako celku než adolescenti ze skupiny kontrolní
- tento rozdíl byl potvrzen také jejich matkami

studie - výsledky

- pro adoptivní rodiče bylo snadnější projevit svou lásku dětem, než pro rodiče „navracených adolescentů“ (tito adolescenti byli také méně „viditelně láskyplní“ než adolescenti adoptovaní)
- pomoc, svěřování se s problémy (vztahy, antikoncepce, finance ...):
- rodičům: adoptovaní a navracení adolescenti stejně často jako kontrolní skupina
- vrstevníkům: méně často ex-institucionalizovaní adolescenti než adolescenti „kontrolní“

studie - výsledky

- **vztahy s vrstevníky**
- na základě odpovědí matek na 5 otevřených otázek a otázek týkajících se specifických problémů, byl vytvořen rating vztahů adolescentů s jejich vrstevníky během posledního roku
- jiný rating byl vytvořen na základě rozhovorů s adolescenty, kteří také vyplnili 46 položkový dotazník sociálních obtíží
- učitelé udávali, na kolik jsou participanty v kolektivu populární ve srovnání se svými spolužáky

studie - výsledky

- celkově mají ex-institucionalizovaní adolescenti chudší vztahy s vrstevníky
- tito adolescenti se méně často cítili být součástí „party“ svých vrstevníků
- učitelé je označovali za více nesnášenlivé a méně oblíbené v kolektivu
- podle matek měli ex-... adolescenti méně často blízkého přítele
- interview s adolescenty naznačovala podobný výsledek ohledně blízkých přátel
- ex-... děti, které měly v 8 letech blízký vztah k matce, měly v 16 lepší vztahy s vrstevníky, oproti dětem bez blízkého vztahu k matce v 8 letech

studie - výsledky

- **příliš přátelské chování**
- příliš přátelské chování vůči dospělým bylo u některých dětí z institucí pozorováno ve 4 letech, v méně zřetelné podobě přetrvávalo i v 8 letech
- pokud bylo takové chování pozorováno u adolescentů, bylo sociálně akceptovatelné
- přílišná přátelskost v 8 byla ve vztahu k pozdějšímu hodnocení adolescentů rodiči - adolescent byl spíše viděn jako někdo, kdo vytváří vztahy k vrstevníkům podle toho, kdo je k němu přátelský, spíše než že by si své kamarády vybíral

studie - výsledky

- **vztahy s učiteli**
- 8 let: ex-... děti charakterizovány učiteli jako hodně usilující o získání jejich pozornosti
- 16 let: tento trend stále přetrvával ve srovnání se školní kontrolní skupinou
- navracení adolescenti byli charakterizováni jako více agresivní než adoptovaní, než jejich porovnávací skupina a také než školní kontrolní skupina

studie - závěry

- obě ex-... skupiny se liší od svých vrstevníků v kamarádských vztazích a ve vztazích s dospělými mimo rodinu
- pouze „navracená“ skupina se od kontrolní skupiny liší v rodinných vztazích
- raně institucionální péče nevede tedy nutně k neschopnosti vytvářet blízké vztahy k rodičům a „normálně“ se zařadit do rodiny

studie - závěry

- existuje zde však společný „ex-institucionální syndrom“, některá vysvětlení:
- chudší vztahy k vrstevníkům jako výsledek nižšího sebehodnocení v důsledku „vědomí adopce“
- snaha adoptivních rodičů k navázání blízkých vztahů se svými dětmi, která však už není zaměřena na vztahy s vrstevníky, ostatními dospělými
- přetrvávající nejistota ve vztazích s ostatními z období institucionální péče (střídání sester)
- opoždění ve vývoji, A. Freud (1966): adekvátní vývoj vztahů - nejprve k rodičům, posléze k vrstevníkům a ostatním dospělým

studie - závěry

- ex-... děti vytváří blízké vztahy s dospělými ve věku, kdy ostatní děti mají již tyto vztahy vytvořeny, dochází tak k vývojovému opoždění
- blízký vztah k rodiči v 8 souvisel s dobrými kamarádkými vztahy v 16
- otázkou zůstává, nakolik charakteristiky adolescentů přetrvají do dalších věkových období

metodologie

- problém longitudinálních studií: „opotřebení“ vzorku (attrition)
- z 51 ex-... dětí, které byly zkoumány v 8 letech, 9 nebylo dosažitelných (několik rodin odmítlo kontakt, odstěhování do zahraničí ...)
- nakolik je tento vzorek reprezentativní vzhledem k originálnímu institucionálnímu vzorku?
- pokud by výzkum pokračoval, nakolik by se „opotřebení“ zvýšilo?
- problém objektivity pozorovatelů - rodičů, učitelů (věděli, kteří žáci byli vychováváni v raném období mimo rodinu)

další výzkumy

- studie zabývající se dětmi, které prožily dramatické zážitky v raném dětství: Anna (Davis, 1940, 1947), the Czech Twins (Koluchova, 1972, 1976) ...
- Rutter et al. (1998): studie 111 rumunských dětí, které byly přivezeny do UK před druhým rokem věku, porovnání se skupinou 52 adoptovaných dětí v UK
- rumunské děti vyrůstaly ve velmi špatných podmínkách místních sirotčinců
- tato skupina dětí byla deprivována jak po stránce fyzické tak psychické
- při příjezdu do UK byla většina dětí podvyživena a trpěla chronickými respiračními a jinými infekcemi

další výzkumy

- ve věku 4 let byly děti podrobeny vyšetření různými metodami
- ve 4 letech byl zaznamenán výrazný pokrok ve vývoji dětí, ať už fyzickém nebo kognitivním
- děti, které přijely do UK po 12. měsíci života, vykazovaly ve srovnání s těmi, které přijely mezi 6. a 12. měsícem, deficit, který může být trvalý
- délka strádání během prvních dvou let života se ukázala důležitějším prediktorem kognitivního výkonu, než míra do jaké strádání zahrnovalo podvýživu (nebyl nalezen nezávislý vliv váhy při příjezdu do UK na kognitivní výkony ve 4 letech)